

Анатолій Колісниченко

ОСЯГНЕННЯ ІСТИНИ

*Як ведеться інтелекту, надто творчої особистості, коли вона віч-на-віч стрічається із Всевидющим Оком Абсолюту, Вічної Істини, із поглядом самого Господа Бога? В такі відповідальні, часами критично-екзистенційні стани, напевне, що відкриваються *homo sapiens* найбільші таємниці буття світу й людини в нім і найсокровенніші тайни великого, вічного Мистецтва... Видається, модерна наука феноменологія частково дає сьогодні на це свої відповіді.*

Ще на зорі юного європейського романтизму, одного з предтеч сучасного модернізму, рідкісний і, можливо, останній *uniwersum menschen*, себто, “універсальна людина” світової культури І. В. Гете “нострадамусно” говорив: “...істинний творець владає вродженим знанням життя, і для відображення світу йому не потрібен великий досвід, ані емпіричні оснастки. Я написав “Геца фон Берліхінгена” двадцятидвохлітнім молодим чоловіком і десять років по тому сам був вражено подивований: наскільки правдиво все це було віддзеркалено. Нічого подібного я, як відомо, не бачив і не відчував, виходить, знанням найрізніших душевних станів людини я оволодів шляхом антиципації, себто, знанням вродженим”, розтлумачив Гете своєму “літописцю душі” І. П. Еккерману, стверджуючи при тому, що “художнику від народження призначено пізнати світ”... [1].

Відтак постає не менш сакраментальне, аніж проблема антиципації, — а яке місце в цих інтелектуально-духовних, естетико-філософських “змаганнях” між генієм і предметом його натхнення, між творцем і вираженням належить критику, літературознавцю або інтерпретатору феноменів сотвореного?.. Адже й він, критик, коли посправжньому, також “носить під серцем” майже той же, або наближений, що й у безпосереднього творця, світ і ймовірні “відблиски тієї моделі”: адже *талановитий інтерпретатор — дійсно повинен буть*

спів-твор-цем, коли розпочинає аналіз роману, драми, новели чи то поеми, взагалі, явища мистецького; одне слово, вдатному критикові конч необхідно піднятися до рівня і творця, і художньої речі, “бажано, щоби він став “над-рівень” і першого, і другого, щоби всебічно обійняти твір, типізує поставити його в споріднену поетологічну систему, розкодувати його спотаємні сокровення... — не раз і не двічі говорив відомий літературознавець, лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка Василь Фащенко (а знав я його майже півстоліття). І додавав: — Я переконаний, що й проза, і поезія “втратила” в таких заголовних для нашої духовності особистостях, як Іван Світличний, Іван Дзюба, Микола Жулинський, Віктор Іванисенко, Михайлина Коцюбинська, вічно молода та пронизливо талановита Соломія Павличко... непересічних художників слова. Бо ж сумлінний і чесний критик — не просто “статист” чужих ідей. Йому просто “генетично написано” на роду — владати пронизливою підсвідомістю, бути багатим на інтуїцію і на ті “антиципаційні стани”, що їх відкрив в естетиці великий Гете... Власне, коли по-великому, путящий критик — той же художник, тільки, так би мовити, зі “зворотнім знаком”. І сутність його, немов “другий бік” медалі, власне, одного й того ж явища, тільки “оціночний” бік...

Глибина та новаторство мислі, внутрішня постійна генеза, інтелектуальний досвід надто останніх літературознавчих студій Василя Фащенко, таких, як “Щаблі до істини”, “Про діалогічне дослідження літератури”, “Чия Правда, чия кривда? Тарас Шевченко і Микола Хвильовий”... наче б безпомильно підказують нам, — *саме таким, істинним (надто в щасливих духовних обіймах щойної свободи!) і мав бути — крізь життя! — сей талановитий критик*, саме в таких прагматичних, самовимогливих і плідних руслищах мала розвиватися ця яскрава особистість за нормальних, цивілізованих умов функціонування національного літературознавства, взагалі, культури.

Останні критичні есеї В. Фащенко наче б видобуті *на суперскладному помежов’ї, нерідко конфліктному, науки про закономірності літературного процесу і філософії, естетики й екзистенціалізму, психоаналітики, феноменології і герменевтики*.

Певна річ, що в короткому оглядовому літературознавчому етюді просто неможливо бодай рельєфно означити оті всі продуктивні “моменти істини”, коли дійсно В. В. Фащенко проривався до найзна-

чиміших, найплідніших, найпосутніших своїх одкровень в критиці; звернемо увагу тільки на ті ключові, заголовно-вирішальні істини, котрими пульсував його духовний світ.

І найперше — то рішучий поворот критика від вкрай звульгаризовано-соціологізованого позитивізму, що соцреалістично буквально й тотально отруїв майже цілком і повністю атмосферу так званого “радянського літературознавства”; хоча такі еволюційні зрухи вже означалися в працях і молодого Василя Фащенка в його найпершій монографії-диалогії з історії та теорії вітчизняної новелістики; але критично-філософські есеї останніх літ — се дійсно рішучий, в свободі вибраний поворот *до філософії екзистенціалізму, в її “естетичному варіанті”*. Як принагідно не пригадати пронизливих “любомудрій” француза П. Рікера, з його “екзистенційно-антиципаційною націленістю: “...естетизм не був простою історичною випадковістю. Він був наслідком... розуміння відношень між людиною і Богом... адже “другим Я”, тінню “естетизму” у філософії Франції завжди виступав... особистісний момент.. Тут “особистість” і “божественне” або зближені до нероздільності.., або відношення “особистісного” і “божевільного... естетизовані...” [2].

Й хоча з часів іще Івана Франка (а може, і раніше) так званий “естетизм” не був у пошані української творчої еліти (пригадаймо принципіві суперечки Каменяра і Миколи Вороного з проблем молодого національного модернізму: *краса, чи ідея політичної боротьби?*), в столітті ХХ-му, коли модернізм, авангард і постмодернізм здобували в мистецтві перемогу за перемогою, виникли нагальні потреби їх теоретично-критичного обґрунтування, і саме на таких духовних регістрах витворені останні праці Василя Фащенка. Тут пронизливий здогад межує із вишуканою гіпотезою; художня опозиція, бува, що протистоїть суто логічній, або вони обидві взаємодоповнюються, але над усе постає сакраментальне, глобальне запитання В. В. Фащенка до нещадного світу й до самого себе: “що таке правда, що таке істина?”

Шевченко і Хвильовий: дві “моделі” світосприйняття і світобудови, дійсно, вони — контрапунктні, вочевидь, що тільки завдяки неврівноваженій позиції Хвильового; вони в протистоянні, але не ворожому, більше, ці опозиції, закорінені в різні епохи, ідейно, ментально й духовно — *прарідні*. Але... говорить Фащенко, Хвильовий у більше емоційному, ніж раціональному, пориві робить спробу в якійсь мірі

заперечити Шевченка. Критик переконливо доводить, що в цих двох геніїв все-таки було більше спільного, ніж супротивного, їх єднав найбільше спільний корінь боротьби за свободу рідного краю: “І Шевченко, і Хвильовий, — резюмує Василь Фащенко, — своїми національними образами виходили на вселюдські обрії. У них була триєдина етична формула рідної історії: національна слава — воля і гідність людини та народу; національна ганьба — рабська психологія і перекинство на бік сильніших; національна трагедія — поневолення чужими і розбрат між своїми, матеревбивство як розлюднення і самознищення” [3].

В літературознавчих студіях останніх літ світ критика увесь націлений на пошук, відкриття та аналіз ключових моментів генези естетики і філософії, на оновлення інтерпретативного апарату їх сучасного функціонування. І тотальний рух до правди, якою б полиново-гіркою і наскрізь трагічною для національної еліти, для нації загалом вона не була; тут і принциповий розрив з певною ідеалізацією навіть найзначиміших постатей нашої культури, — ось лейтмотиви досліджень В. В. Фащенка цього періоду. Так в есеї “Щаблі до істини” літературознавець, розвиваючи безкомпромісну позицію Івана Франка, вже з точки зору сучасника переконливо заперечує і відкидає “вічно хисткий” “варіант правди”, власне, історичної неправди Пантелеймона Куліша на нібито історичну місію російського тирана Петра I: “Очевидно, що національних і соціальних варіантів правд не можна “узагальнити” в якусь одну для всіх народів справедливість, — зовсім не стереотипно розмірковує критик і продовжує: — Суперечка про одну чи дві правди в літературі точиться давно. Дорікаючи Т. Шевченкові за те, що він начебто, на відміну від О. Пушкіна, спотворив образи Петра Першого і Катерини Другої — “спасителів імперії серед хуртовини”, Пантелеймон Куліш гадав, що Кобзареві треба було йти дорогою російського поета, “бо правда одна, нема двох правд”. На що Іван Франко відповів: “Бо неправда се, що каже Куліш... Подумаймо впрочім, що такого великого збудував і убезпечив Петро?...” [4]. Ясна річ, що чужоземний імператор востократ більше руйнував на Україні, аніж щось там будував, — принципово відкидає критик і зколаборовану точку зору Пантелеймона Куліша якби в повчання нащадкам.

Підсумковою з погляду на філософсько-узагальнюючий характер і плюралістичні методологічні підходи є новелістично-лаконічна,

зате ємка своїми смислами праця В. Фащенко “Про діалогічне дослідження літератури”. Тут, в міру естетизована діалектика трагічного ХХ століття знову ж таки змикається з виразно екзистичіюваним поглядом на життя, мистецтво й, власне, на саму себе, критику. Один із найвиразніших моментів цієї есеї, на котрому ключово акцентує літературознавець, це процеси тотальних руйнацій, яких зазнало національне мистецтво внаслідок волюнтарного прищеплення на споконвік здоровий прапоринь української літератури звуженого методу соцреалізму. Василь Фащенко праведно стверджує, що соцреалізм буквально смертельним смерчем пронісся над просторами нашої літератури, полишаючи по собі мертву, руїну, трагічну зону: “І тоді суперволя перетворювалася в суперневолю, але засліплені цього недобачали. Соціалістичний реалізм... брав данину майже від усіх письменників...” [5].

Такими (орнаментально) дійсно катарсисними, себто, всеочищаючими і далеко не песимістичними зряться мені погляди нашого видатного літературознавця на феномен рідної літератури, на окремі, найвизначніші мистецькі персоналії, а з тим, власне, і на самого себе, критика. Бо ж діалогічно-критичний погляд на самого себе, — мабуть, найвирішальніший.

Список використаних джерел

1. Еккерман І. П. Разговоры Гете в последние годы его жизни. — М.: Художественная литература, 1981. — С. 112.
2. Клименкова Т. А. Проблема культурно-исторического творчества в феноменологической герменевтике П. Рикера // Французская Философия сегодня. — М.: Наука, 1989. — С. 246.
3. Фащенко В. В. У глибинах людського буття. — Одеса: Маяк, 2005. — С. 613.
4. Фащенко В. В. Про діалогічне дослідження літератури // Саєнко В. П. Історія української літератури ХХ ст. — Одеса, 1999. — С. 90–95.
5. Фащенко В. В. У глибинах людського буття. — Одеса: Маяк, 2005. — С. 638.